

8. Пилипчук В.П., Оснач О.Ф., Коваленко Л.П. Промисловий маркетинг: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005.-264 с.
9. Старостіна А.О., Длігач А.О., Кравченко В.А. Промисловий маркетинг: Теорія, світовий досвід, українська практика: Підручник / За ред. А.О. Старостіної.-К.: Знання, 2005.-764 с.
10. Узбстер Ф. Основы промышленного маркетинга / Пер.с англ. - М.: Издательский Дом Гребенникова, 2005.-416 с.
11. Хруцкий В.Е., Коренева И.В. Современный маркетинг: Настольная книга по исследованию рынка: Учебное пособие.-3-е изд., перераб. и доп.-М: Финансы и статистика, 2003.-560 с.
12. www.ukroilprom.kiev.ua.

В статье показана важность маркетинговой сегментации рынка. Акцентируется внимание на том, что соответствующий товарный рынок может быть создан известной группой предпринимательских субъектов но с другим объектом рыночных взаимоотношений. Рассматривая цепочку создания ценностей от первого производителя в технологической цепочке к производителю конечного продукта наблюдается создание специфичных рынков сырья, полуфабрикатов, сопутствующей продукции. Определение этих рынков даст возможность улучшить маркетинговое планирование, четко определить сегменты потребителей и методы маркетингового влияния на них со стороны предприятий, что находятся внутри технологической цепочки производства конечной продукции.

In the article the importance of marketing market segmentation is shown. Attention on that is accented, that the proper commodity market can be created by the known group of enterprise subjects but with other object of market *vzaimootnosheniy*. Considering the chainlet of creation of values from the first producer in a technological chainlet to the producer of the finished good there is creation of specific markets of raw material, ready-to-cook foods, concomitant products. Determination of these markets will give possibility to improve the marketing planning, expressly to define the segments of users and methods of the marketing influencing on them from the side of enterprises, that productions of eventual goods are found into a technological chainlet.

УДК 331.101.262:612.825.8

Р.В. Яковенко, викладач

Кіровоградський національний технічний університет

Інтелектуалізація праці як чинник відтворення людського потенціалу

*Погане знання основ – причина великих бід
Давньояпонська мудрість*

У статті розкривається значення підвищення професійно-освітнього рівня працівників у процесі відтворення людського потенціалу, як якісно нової економічної категорії, що характеризує участь людини у соціально-економічних процесах.

інтелектуалізація, людський потенціал, освіта, професійно-освітній рівень працівників, інформація

Процеси гуманізації виробництва та усієї сфери суспільних відносин невід’ємно пов’язані з усвідомленням проблем людського розвитку. Їх розуміння є рисою властивою кожній конкретній особистості, тому у випадку аналізу сукупності людей слід урахувувати думки та потреби усіх членів людської сукупності, об’єктивізуючи, таким чином вимоги та результати наукового дослідження. Етап нагромадження проблем розвитку людського потенціалу здійснюється на основі кількісного аналізу наявних фактів, що отримуються шляхом статистичних спостережень та спеціальних

підрахунків, але обов'язково з урахуванням якісної, нематематичної складової – людського сприйняття, емоцій, почуттів, досвіду, рівня виховання, поваги до чужого рівня освіти тощо.

Проекція умов постіндустріального розвитку економіки на стан людського потенціалу України в умовах аморфної ринкової структури, слід розглядати як модель ефективної системи розподілу та використання усіх наявних ресурсів, примноження національного багатства та вирішення проблем стратегічного розвитку.

Проблеми зміни ролі людини в процесі трансформації сучасної економіки системно досліджені в працях А. Чухна, В. Геєця, А. Філіпенка; аспекти гуманізації виробничих відносин розкривають О. Грیشнова, Е. Лібанова, П. Буряк, М. Семикіна; роль та значення освіти в процесі інтенсифікації економічного розвитку визначають у своїх працях В. Кремень, Ю. Бажал, І. Каленюк, Л. Борщ. Недостатньо дослідженим до цього моменту було визначення інтелектуалізації виробничих відносин та зміни структури економіки як чинника відтворення людини, яке може відбуватись еволюційним шляхом, а не лише внаслідок економічної політики держави.

Метою цієї статті є визначення закономірностей, що існують в сфері освіти та посилення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників, їх взаємозв'язку з процесами відтворення людини та її продуктивних здібностей.

Панування матеріального виробництва, як джерела доходів більшої частки населення України, визначає дедалі більш зростаючі вимоги до рівня підготовки спеціалістів, в той же час триває подальша інтелектуалізація виробництва, зміщення пріоритетів у сферу послуг та нематеріального виробництва, зокрема освіти, культури та науки.

Сама природа технологічного базису – інформатизація та інтелектуалізація економіки і суспільного життя різко підносить потребу у високоосвічених, висококваліфікованих працівниках. Сучасні інформаційно-інтелектуальні технології прискорюють темпи змін виробництва [18, С.119]. До додаткових заробітків найчастіше вдаються зайняті у сфері будівництва, послуг, охорони здоров'я, освіти, науки та культури, найрідше (серед галузей, які акумулюють значну частину зайнятого населення) - працівники промисловості та торгівлі. Що вищим є рівень освіти, то частіше спостерігається вторинна зайнятість: для високоосвічених осіб саме вона є основним видом нестандартної економічної діяльності, головним джерелом додаткових доходів. Так, накопичення певного обсягу знань призводить до розширення кола їх застосування, що реалізується у тому числі через здатність та бачення шляхів отримання додаткових доходів.

Основним імперативом сучасного цивілізаційного прогресу є всебічний розвиток людського потенціалу, це головна складова національного багатства і рушійна сила суспільного поступу, визначальний критерій оцінки його рівня [12, С.22]. В умовах, коли знання та інформація стають основним ресурсом забезпечення суспільного розвитку, нових підходів потребує освіта як діяльність, метою якої виступають їх передача і поширення [6, С.82].

Структура освіти і професійної підготовки включає: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійну підготовку на виробництві; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту [4, С.161].

В Україні функціонує розгалужена мережа дошкільних закладів, які різняться за формами, змістом, напрямками роботи. На початку 2000 р. 17,6 тис. дитячих садків відвідувало 1,1 млн. дітей, або 38 % загальної кількості дітей дошкільного віку у країні. Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, проживають у 57 дитячих будинках (4,5 тис. дітей) та 77 будинках сімейного типу (676 дітей) [9, С.433].

Перетворення людського потенціалу на конкурентоспроможний людський капітал починається, фактично, з моменту запліднення, тому дошкільна освіта – це одна з найпервинніших ланок розвитку людини, на якій відбувається оволодіння світоглядним апаратом, формування життєвих цінностей та пріоритетів.

В Україні налічується 21,5 тисячі середніх загальноосвітніх шкіл, з них 14,3 тисячі – сільських. В українських школах працює загалом 543 тисячі вчителів, з них 237,8 тисячі – це сільські вчителі. Навчається в Україні 5,3 млн. школярів, з них 1,8 млн. – у селах.

У середньому школярі витрачають 17 хвилин на те, щоб дістатися до навчального закладу. Але, 12,3 % учнів відвідують школи, які знаходяться на відстані трьох та більше кілометрів від їх помешкання, витрачаючи щоденно на дорогу в середньому понад півгодини [10, С.141]. З одного боку, це – додаткове фізичне навантаження, яке може бути корисним в умовах обмеженості руху дитини та надмірного захоплення комп'ютером, з іншого – це нераціональне використання часу, яке не може бути компенсованим. Крім того, умови навантаження подібного гатунку можуть суттєво шкодити здоров'ю дитини. Так, в процесі поліпшення однієї характеристики людського потенціалу (рівня освіти) можуть бути отримані погіршення інших показників, зокрема рівня здоров'я.

Як зазначає Л. Борщ «... країни, що розвиваються, стикаються із серйозними проблемами у зв'язку з менш конкурентним національним виробництвом, більш низьким рівнем розвитку людських ресурсів і меншими можливостями у сфері обробки інформації» [1, С.3]. Доволі складно визначити, який з цих трьох компонентів є первинним, а які похідними. Розглядати їх відокремлено неможливо, через їх взаємообумовленість, саме тому, в процесі визначення рівня конкурентоспроможності людського капіталу, обов'язково слід враховувати наявний стан розвитку людини в країні, рівень розвитку інформаційної інфраструктури, якість продуктивних сил та ступінь досягнення макроекономічної ефективності.

Починаючи з 1990 року в Україні скорочується загальна чисельність осіб, які навчаються у навчальних закладах, частково таку тенденцію можна пояснити загальним скороченням чисельності населення України. Так в 1990/91 навчальному році в Україні навчалось 9430 тис. осіб, в 2000/01 – 9220 тис., в 2004/2005 – 8813 тис., в 2007/2008 – 8124 тис. осіб [17, С.454]. Так, поступово скорочується чисельність слухачів загальноосвітніх навчальних закладів (з 7132 тис. осіб в 1990/91 навчальному році до 4857 тис. осіб в 2007/2008 навчальному році) та професійно-технічних навчальних закладах (з 660 тис. осіб у 1990/91 н.р. до 454 тис. осіб у 2007/2008 н.р.). Проте чисельність студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації за цей період зросла майже втричі і в 2007/2008 навчальному році становила 2372 тис. осіб проти 881 тис. осіб у 1990/91 навчальному році [17, С.454]. Кількість слухачів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації зменшується, проте в 2002/2003 та 2003/2004 навчальних роках зростала. В 2007/2008 навчальному році їх кількість становила 441 тис. осіб.

Доволі оптимістично виглядає ситуація в структурі вищої школи. Якщо в 1986 р. (це найкращий рік для радянської України щодо розвитку вищої освіти) в нас було 176 студентів на 10 тис. населення, то у 2005 р. – 429 студентів (у ВНЗ 3-4 рівнів акредитації). У технікумах, коледжах – 116 на 10 тис., і ці показники щороку зростають [7, С.8].

Якість підготовки робочої сили має першорядне значення саме у період економічного зростання в зв'язку з необхідністю запровадження нових технологій, схем організації виробництва, коли майже вичерпано екстенсивні чинники економічного зростання і необхідна інтенсифікація як виробництва, так і надання

послуг. У цьому контексті слід позитивно оцінити невинне зростання питомої ваги осіб з вищою (повною та базовою) освітою у складі робочої сили - з 39,9% у 2004 р. до 42,0% у 2005 р. Проте у розвитку сучасної системи освіти, передусім вищої, спостерігаються значні диспропорції. Триває тенденція випереджального збільшення масштабів підготовки економістів та юристів (відповідно на 36,2 та 43,6%), обумовлена, насамперед, інерцією високої престижності отримання спеціальностей, які гарантували в недавньому минулому досить високі та стабільні доходи, і адекватною реакцією ринку освітніх послуг. Однак практична насиченість національного ринку праці економістами та юристами неминуче позначиться на працевлаштуванні фахівців з цих спеціальностей.

Натомість всупереч необхідності забезпечення економіки висококваліфікованими фахівцями з інженерних спеціальностей, які зможуть реалізувати інноваційні принципи економічного зростання, і змінам у попиту на робочу силу, що вже відбуваються і вочевидь посиляться у найближчому майбутньому, протягом 2004-2005 рр. обсяги випуску таких фахівців практично не змінилися, а їхня питома вага у складі випускників вузів знизилася з 28,1% у 2004 р. до 23,9% у 2005 р.

Однак здобуття вищої освіти не гарантує зайнятості. З одного боку, збереження високого ступеня монополізації економіки обумовлює існування значної частки технологічно відсталих виробництв, що суттєво обмежує можливості застосування отриманих знань та навичок безпосередньо у виробничому процесі. З другого - якість отриманих у процесі навчання знань часто не відповідає вимогам до робочої сили, які висуваються з боку високотехнологічних виробництв. Дається взнаки і стрімке старіння знань, обумовлене швидкими економічними зрушеннями, зокрема економічним піднесенням. Тому для забезпечення належної якості професійно-освітньої підготовки робочої сили необхідно запроваджувати систему освіти протягом всього трудового життя.

Після тривалого скорочення стабілізувалися обсяги підготовки кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти. Є позитивні тенденції розвитку її закладів, зорієнтованих насамперед на підготовку спеціалістів для аграрного сектору економіки. Збільшення обсягів виробництва і надання послуг створює об'єктивні передумови для зростання потреби в кваліфікованих робітниках, а отже, нагальною потребою стає реформування системи професійно-технічної освіти відповідно до нових вимог. Аналіз і прогноз потреби в робочій силі за професіями та рівнями кваліфікації має стати дієвим інструментом реформування системи професійної підготовки.

Як писав Гельвецій «Неук стільки ж вищий від лжеученого, скільки сам нижчий від освіченого» [3, С.10]. Так, протягом 2008 року Міністерством освіти і науки було ліквідовано 7 вищих навчальних закладів, параметри діяльності яких не відповідали визначеним вимогам, зокрема щодо рівня забезпеченості науковими кадрами та матеріально-технічної бази. Актуальним питанням залишається і якість освіти загальноосвітніх, в тому числі й сільських шкіл. Брак бажаних працювати в системі навчальної школи зумовлений низьким рівнем матеріальних і соціальних гарантій, що призводить до нефахового підходу в організації навчального процесу. Так, непоодинокими є випадки, коли вчитель викладає предмети, які не відносяться до його компетенції, або коли певні предмети в окремих класах чи школах взагалі не викладаються внаслідок відсутності вчителів відповідного фаху.

Головним завданням економічного виховання є сприяння формуванню економічного світогляду, суть якого можна визначити як частину сприйняття, відчуття та розуміння людиною довкілля, що здійснює вплив на економічну обґрунтованість її вчинків. Економічний світогляд індивіда передбачає свідоме чи підсвідоме економічне обґрунтування всіх дій, навіть тих, що не стосуються економічного сектору стосунків

безпосередньо. Не можна беззаперечно стверджувати, що економічний світогляд є певною частиною загального світогляду людини; обмеження стосуються передусім кола застосування інформації, а не меж її усвідомлення.

Розвиток нових принципів господарювання зумовлює появу нових вимог до системи вищої освіти. Як зазначає А. Чухно «...масово-поточна освіта, розрахована на середню людину, що породжує масову посередність, губить талант – головне багатство суспільства. Індивідуалізація освіти, її спрямованість на пошук і виховання талантів – один з головних і визначальних завдань у перебудові освіти» [19, С.37]. Так, доречно стає орієнтація не на найгірших студентів в процесі розробки критеріїв оцінювання, як це робиться для отримання загальної картини високої успішності, і не на найяскравіших, що може створити психологічні бар'єри в процесі спілкування та напругу в учнівському середовищі. На перше місце виходить визначення індивідуальних критеріїв для школярів та студентів з метою найповнішого розкриття їх потенціалу.

Виробництво освітнього продукту в структурі ВВП України невинно збільшується. Так, в 2001 році – його обсяг склав 12437 млн. грн., в 2003 – 18640 млн. грн., в 2005 – 29388 млн. грн., а в 2007 – 46473 млн. грн. [17, С.30]. В Україні зростає обсяг інвестицій в основний капітал в сфері освіти. Так, в 2001 році вони склали 407 млн. грн., в 2005 – 870 млн. грн., а в 2007 – вже 1651 млн. грн. [17, С.211].

Важливим елементом соціальних витрат держави є витрати на освіту та науку. Взаємозв'язок між освітою та народжуваністю дуже складний, і більшість спостерігачів погоджується, що він є негативним – розвиток освіти збільшує вікову межу при вступі у шлюб та підвищує альтернативну вартість народження дітей. Унаслідок цього сім'ї бажають мати і мають менше нащадків [11, С.285]. Однак підвищення рівня освіти спроможне впливати на підвищення добробуту особистостей та сімей, що буде спроможним впливати на якість та тривалість життя. Так, закордонні дослідження відзначають, що їх збільшенням добробуту, багато осіб кидають палити, відмовляються від міцних алкогольних напоїв, більше уваги починають приділяти заняттям спортом.

Дуже часто підвищення ефективності освіти розуміється як проста економія коштів, тобто збільшення кількісних показників чисельності учнів, студентів, кількості навчальних закладів за умов, коли витрати на заробітну плату, утримання залишаються незмінними або зростають значно меншою мірою [6, С.83]. Матеріально-технічна база освіти - це сукупність матеріальних засобів, що залучаються до процесу навчання учнів і підготовки фахівців, проведення науково-дослідницьких робіт, забезпечують умови життя, праці і побуту студентів, учнів, вчителів і професорсько-викладацького складу. До матеріально-технічної бази освіти належать всі закріплені за галуззю матеріально-уречевлені засоби, основні фонди, будівлі і споруди шкіл, училищ, лабораторій, в яких безпосередньо здійснюється процес навчання, будинки різного роду допоміжних служб, студентські гуртожитки, клуби, їдальні, навчальне і наукове устаткування, прилади й інструменти, транспортні засоби та інші речовинні елементи навчального процесу та наукової праці.

Сучасний стан інвестицій у розвиток таких якостей людського капіталу як професійно-кваліфікаційні характеристики, залишається незадовільним з огляду на скорочення державних витрат на фінансування освіти, науки, істотного згорання підготовки та перепідготовки кадрів на виробництві. Якщо у 80-ті роки кожен працівник в Україні підвищував кваліфікацію на виробництві в середньому 1 раз на 2,8 роки [5, С.93], то в 2002 році періодичність такого навчання, за даними статистики, складала в розрахунку на одного працівника 1 раз на 13 років [13, С.108].

Підвищення конкурентоспроможності національної робочої сили пов'язано із питанням підвищення її якості. На сьогодні в Україні чисельність працівників, які

підвищують свою кваліфікацію знаходиться на рівні 8%, а середня періодичність підвищення кваліфікації працівників становить один раз у 13 років. В країнах Євросоюзу роботодавці вкладають у підвищення професійної досконалості кошти у розмірі 3-5% від сукупного річного фонду оплати праці, а середня періодичність перепідготовки кадрів складає 3 роки, тобто удвічі випереджає темпи науково-технічного оновлення засобів виробництва [14, С.84]. Незважаючи на все це, ми маємо шалені обсяги втрати інтелектуального потенціалу.

Щорічна інтелектуальна міграція з України становить приблизно 95,4 тисячі фахівців, емігрує кожний 25-26-й спеціаліст з вищою освітою [15, С.181]. За оцінками, впродовж останніх десяти років за кордон емігрували 574 доктори наук та 907 кандидатів наук, третина з них – перспективні фахівці, молодші 40 років [16, С.22].

Основними центрами тяжіння українських трудових мігрантів є Росія (40-50%), Польща (15-20%), Чехія (10-15%), Італія (майже 10%), Португалія (4-6%). У цілому понад 90% загального потоку трудових мігрантів припадає на країни СНД (Росія і частково Білорусь), країни Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) та держави Південної Європи. Такий стан речей унеможливує досягнення цілей «стратегії регіонального лідерства» і посилює навколишнє інтелектуальне середовище, нехтуючи державними пріоритетами вітчизни.

В Україні зберігається нераціональна структура зайнятості. Порівняння її основних параметрів з аналогами країн з розвинутою та перехідною економікою свідчить про дуже значне скорочення обсягів промислового виробництва і відповідне зменшення попиту на робочу силу цієї галузі. У результаті нині в Україні частка працівників промисловості істотно нижче, ніж у більшості економічно розвинутих країн. Виняток становлять тільки Франція та Швеція, у структурах зайнятості яких домінує сфера обслуговування. До того ж зберігається пріоритет добувних галузей, характерний для сировинних економік, а в Україні це частково є результатом розпаду ВПК СРСР [2, С.253]. Такі процеси однозначно гальмують інформаційну переорієнтацію структури зайнятості та відповідну інтелектуалізацію праці.

За розрахунками фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, середній розмір сукупних особистих доходів зростає прямо пропорційно до рівня освіти осіб, що їх отримують. Тобто рівень доходу осіб, що мають повну вищу освіту, в 1,6 раза вищий, ніж у осіб з повною загальною середньою освітою [10, С.138]. Наявність у домогосподарстві хоча б однієї особи з вищою освітою зменшує ризик бідності в 1,6 раза порівняно із середнім по країні показником, а також сприяє підвищенню середніх показників доходів та витрат усіх членів домогосподарства [10, С.138].

В той же час, більш-менш помітна навчальна активність населення в Україні зберігається лише до 30-річного віку. За даними Всеукраїнського перепису населення, частка осіб, які навчаються, серед 15-19 річних становила понад 2/3 чоловіків і понад 3/4 жінок, серед 20-24-річних – 1/5 і більш ніж 2/9 відповідно, у віці 25-29 років – дещо більше 4% і близько 5%, але після 40 років – нижче 1%-ї відмітки.

Крім, того до додаткових заробітків найчастіше вдаються зайняті у сфері будівництва, послуг, охорони здоров'я, освіти, науки та культури, найрідше (серед галузей, які акумулюють значну частину зайнятого населення) - працівники промисловості та торгівлі. Що вищим є рівень освіти, то частіше спостерігається вторинна зайнятість: для високоосвічених осіб саме вона є основним видом нестандартної економічної діяльності, головним джерелом додаткових доходів.

Своєчасним надходженням інформації до споживачів робочої сили та її носіїв займаються центри зайнятості населення. За роки створення мережі центрів (а нині їх в Україні 674) вдалося значною мірою забезпечити їх необхідною технікою, підготувати

кадри. Інформатизація та інтелектуалізація праці служб – чинник скорочення рівня зайнятості та підвищення рівня доходів населення.

Ідеолог теорії розвитку національної економіки Фрідріх Ліст позитивно оцінював посилення ролі інформації та її розповсюдження. Він писав: «Книги та журнали, розповсюджуючи просвіту, впливають на розумове і матеріальне виробництво, але їх придбання вартує грошей, а тому й задоволення яке вони надають, є стимулом матеріального виробництва [8].»

В 2007 році працівники всіх видів економічної діяльності в Україні підвищували кваліфікацію та навчались новим професіям - 9,2% та 2,7% від облікової кількості штатних працівників відповідно. Найбільша кількість робітників підвищувала кваліфікацію в галузях: авіаційного транспорту (20,8 % працівників), водного транспорту (16,7 %), промисловості (14,2 %), пошти і зв'язку (13,0 %), додаткових транспортних послуг та допоміжних операцій (12,9 %), державного управління (11,5 %), фінансової діяльності (10,3 %), освіти а також охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (по 9,0 %). Найбільша кількість працівників здійснювала освоєння нових професій в галузях: авіаційного транспорту (10,2 %), промисловості (6,5 %), додаткових транспортних послуг та допоміжних операцій (4,0 %), будівництва (3,6 %), діяльності пошти та зв'язку (3,5 %) [17, С.393]. При цьому найменшу активність в цьому напрямі проявляють рибальство та рибництво і сфера діяльності готелів та ресторанів.

Інтелектуалізація праці – це не лише підтвердження зростання освіченості, культури працюючих, але й економічний показник, який доводить, що праця у сфері послуг є більш ефективною [18, С.410]. Вона спроможна призвести до формування «освіченого інстинкту», тобто технічного посилення автоматичної спроможності самозбереження людського організму. В цьому разі корисною може стати будь-яка додатково отримана інформація та нагромаджений життєвий досвід, який сприятиме посиленню рівня доходів, ухиленню від несприятливих ситуацій, поліпшенню здоров'я та збільшенню тривалості життя.

Отже можна зробити наступні висновки. Україна характеризується високим рівнем освітнього потенціалу, розгалуженою системою освіти та професійно-технічної підготовки. Проте обсяг і темпи розвитку освітньої діяльності працівників України суттєво відстають від аналогічних показників розвинутих країн. Підвищення рівня освіти створює багато позитивних екстерналій для навколишнього середовища та створює додаткові можливості для осіб, що її здійснюють. Усвідомлення ролі та значення освіти в сучасному житті, в тому числі й через посилення вимог ринку праці, створить якісно нові передумови для подальшого розширеного відтворення нематеріальних властивостей людини, людського потенціалу.

Список літератури

1. Борщ Л. М. Концептуальні засади економічної стратегії України на етапі інтеграції у світогосподарські зв'язки / Л. М. Борщ // Теорії мікро-макроекономіки. – 2006. – Вип. 25. - С. 3-7.
2. Буряк П. Ю. Економіка праці й соціально-трудова відносини / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, М. І. Григор'єва. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 440 с.
3. Гельвецій К. А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / Гельвецій Кльод Адрієн. – К. : Партвидав „Пролетар”, 1932. – 392 с.
4. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
5. Забродин Ю. М. Кадровий потенціал російської економіки и проблеми развития человеческих ресурсов / Ю. М. Забродин // Общество и экономика. – 1997. - № 7-8. – С. 73-93.
6. Каленюк І. Проблеми та механізми фінансового регулювання освіти в сучасних умовах / І. Каленюк // Вища школа. – 2002. - № 4-5. – С. 82-90.
7. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с. – Бібліогр. : С. 431.

8. Лист Ф. Национальная система политической экономики [Электронный ресурс] / Лист Ф. – Режим доступа : <http://www.knukim-edu.kiev.ua/index.php?id=613&view=article>. – Назва з титул. екрану.
9. Литвин В. М. Україна : досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.) / В. М. Литвин. – К. : «Наукова думка», 2001. – 558 с.
10. Людський розвиток в Україні : можливості та напрями соціальних інвестицій (колективна науково-аналітична монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. – 356 с.
11. Майер Дж. М. Основні проблеми економіки розвитку / Майер Дж. М., Раух Дж. Е., Філіпенко А. С. – К. : Либідь, 2003. – 688 с.
12. Послання Президента України до Верховної Ради України. Європейський вибір // Економіст. – 2002. - № 5. – С. 22.
13. Праця України 2002 : [Статистичний збірник]. – К. : Державний комітет статистики, 2003. – 132 с.
14. Савенко А. Є. Національний ринок праці в умовах глобалізації економіки : аспекти трудової міграції / А. Є. Савенко, С. С. Савенко // Теорії мікро-макроекономіки. - 2006. – Вип. 25. - С. 83-86.
15. Семикіна М. В. Економічна мотивація інвестування в розвиток людського капіталу підприємства / М. В. Семикіна // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - № 5 (35). – С. 178–185.
16. Сіденко С. В. Міграція інтелектуальних ресурсів в умовах формування інформаційного суспільства / С. В. Сіденко, І. П. Ольшевська // Зовнішня торгівля : право та економіка. - 2008. - № 2 (37). – С. 15–23.
17. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Вид-во „Консультант”, 2008. – 572 с. : іл., табл.
18. Чухно А. А. Твори : у 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України / А. А. Чухно. – К., 2006. - Т. 2 : Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 512 с. – Бібліогр. : С. 502-510.
19. Чухно А. А. Твори : у 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України / А. А. Чухно. – К., 2006. - Т. 1 : Становлення і розвиток ринкової економіки. – 592 с.

В статье раскрывается значение повышения профессионально-образовательного уровня работников в процессе воспроизводства человеческого потенциала, как качественно новой экономической категории, которая характеризует участие человека в социально-экономических процессах.

The article discloses the meaning of upgrade of worker's professionally-educational level in the process of human potential reproduction, as a category of new quality, which is characterizes a human role in a socially-economic processes.